

A gólyatöcs

ÍRTA | DR. BANKOVICS ATTILA ornitológus

FOTÓ | SZILÁGYI ATTILA

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület internetes szavazásán ezúttal három veszélyeztetett helyzetű vízparti madár közül választhattak a véleményt nyilvánítók. A beérkezett 8993 voks 40 százalékának támogatásával a *gólyatöcs* megelőzte vetélytársait, így 2019-re elnyerte az Év madara címet. A második helyen végzett *nagy póling* a szavazatok 32, míg a harmadik *gulipán* 28 százalékát kapta meg.

A hazai állomány vonuló, a hosszú vándorúton az áramvonalas testformán túl a mozgás összehangolása is segíti a repülésben

eredetű, elsősorban gerinctelenekeket fogyaszt. A szárazföldi, kontinentális elterjedésű populációk évtrendjén – mint a nálunk élők esetébe is – elsősorban rovarok, főként bogarak, kérészek, tegzesek és szitakötőlárvák szerepelnek, de néha gerinceseket is fogyaszt, elsősorban ebihalakat, apróbb halakat és halikrát. Ezzel szemben a tengerparti brakkvizekben és az árapályzónában táplálkozók különféle rákokkal, gyűrűsférgekkel vagy puhatestűekkel csillapítják éhségüket.

Hazai népsége (populációja) az 1960-as és az 1970-es években harminc-negyven pár körül mozgott, költése csak a Duna-Tisza köze szikesein volt rendszeres.

Amikor először találkoztam vele, állomány a mélyponton volt. 1962 tavaszán a szege-di Fehér-tavon a sándorfalvai oldal mintegy tíz párból álló gulipántelepén két-három pár gólyatöcs költött.

A Pálmonostora melletti Péteri-tavon, ahol 1965 óta folyamatosan figyeltük a fészkelők megjelenését, de csak 1972-ben telepedett meg az első négy pár. Az 1975-ben életre hívott *Kiskunsági Nemzeti Park* szikesein sem volt jobb a helyzet, a kezdeti években itt többszöri teljes bejárás ellenére sem találtunk négy párnál többet. Ezt követően még a szakembereket is meglepve, váratlan erősödésnek indult, terjeszkedni kezdett az állomány. Így a Tiszántúl különböző pontjain, Szentes környékén és a Hortobágyon,

a madarunk nevében olvasható „töcs-töcs” riasztóhangjára utal

a Dunántúlon pedig a Mezőföld szikesein, valamint a Fertő környékén is megtelepedett. A költőpárok számának emelkedése a 2000-es években robbanásszerű állománynövekedésre vezetett. Ennek nyomán a fészkelő párok száma a becslések szerint meghaladta a kilencszázat. A Velencei-tónál, ahol a XIX. század végén szinte eltűnt, 2017 tavaszán már tizenhét példányt láttunk ott több alkalommal is, amelyek később feltehetően fészkeltek is. Bár az országos állomány az utána következő években némileg csökkent, jelenleg is meghaladja a korábbiakat. Népsége napjainkban néhány száz pár körüli.

A gólyatöcs az év tizenkét hónapjából kerek hat hónapot tölt nálunk április elejétől szeptember végéig. Valamikor rendszeresen április első napjaiban tért vissza afrikai téli szállásáról, de az utóbbi években, amint a Böddiszéken végzett kutatások során tapasztaltuk,

A 2019-re jelölt három faj közül kettő szikes tavaink lakója, míg a harmadiknak, a nagy pólingnak szélesebb ugyan az ökológiai valenciája (tűrőképessége), de napközben többször is berepül a legközelebbi sekély vízre, ahol néha hosszabban is elidőz, fürdik és tollázkodik. Régebben, a fészkelő populáció nagy része még a Turjánvidéken költött, újabban azonban mindinkább a szikes pusztákat választja. Rendszertani besorolását illetően a gólyatöcs a *lilecalakúak* (Charadriiformes) rendjébe, azon belül a *gulipánfélék* (Recurvirostridae) családjába tartozik. Közeli rokona a *fekete gólyatöcs* (*Himantopus novaeseelandiae*) Új-Zéland területén él, és napjainkra a kihalás szélére sodródott.

A kutatások alapján a gólyatöcs földrajzi régióként öt alfajra különíthető, de vannak, akik sokszor önálló fajként kezelik ezeket. Az alfajok közül három él Amerika kettős kontinensének térségében, kettő pedig az Óvilágban. Ez utóbbiak egyike a törzsalak, amelybe a Kárpát-medencei populáció is tartozik.

A fajkomplexum egészének előfordulási területe tehát óriási, így a gólyatöcs a kozmopolita elterjedésű madarak közé sorolható. A törzsalak Eurázsia mérsékelt övében Európa nyugati partjaitól, Franciaországtól és Portugáliától Közép-Ázsián át egészen a távolkeleti Tajvanig fordul elő. A szubtrópusi zónában Észak-Afrika, a Közép- és a Közép-Kelet, valamint az Indiai szubkontinens és Indokína a hazája, míg az ötödik alfaj Ausztrália térségében él.

Az északi félteke mérsékelt övében élő populációk rendszeres, hosszú távú vonulók, a telet a trópusi és a szubtrópusi területeken töltik. A déli féltekén Dél-Amerikában, a trópusi Afrikában és Ausztráliában élők nagy része viszont állandó madár vagy csupán „részleges vonuló”.

Európában az 1800-as évek közepén a nagy mocsárlecsapolások „lázában” az élőhelyek károsodása, illetve megszűnése miatt a törzsalak állománya erősen lecsökkent. Ezzel egyidejűleg a földgömb másik oldalán egy másik alfaj terjeszkedni kezdett. Ausztráliából áttelepedett Új-Zélandra, ahol napjainkra harmincezres állománya jött létre.

A jövevények az ott honos fajjal vegyes párokat alkotva (hibridizáció), sajnos, magukba olvasztották az ott már ősidők óta létező, kis egyedszámú fekete gólyatöcsöt. Emiatt ennek eredeti genetikai állománya súlyosan sérült, így a fajt napjainkban – mint említettük – a kihalás veszélye fenyegeti.

A gólyatöcs, régebbi nevén székgigolya, csak nevében és színeiben (fekete szárny, fehér test, hosszú, piros lábak) hasonlít a gólyára, valójában még rokonsági kapcsolatban sem állnak egymással. A madarunk nevében olvasható „töcs-töcs” riasztóhangjára utal. A gólyatöcs hosszabb lábai révén inkább a mélyebb, sokszor hasig érő vízben lépegetve a vízfelszínről csipegeti táplálékát. Gyakran a ritkásabb növényzettel benőtt részekben a *mézpázsit* zombékjai között keresgél a sekélyebb vízben, máskor a *zsióka* sűrűbb állományában gázol. Tápláléka kizárólag állati

már március végén itt van, sőt, az elsők már március 22-e után mutatkoznak. A korábbi érkezés következtében a költés ideje is előbbre került. Míg a régebbi szakirodalom szerint májusban kezdődött a fészkelése, a 2010-es éveket követően már április közepén fészken ülő példányokat észleltünk a Böddi-széken.

A díjnyertes madár fészke a ritkás zsiókaállományban vagy a méz-pázsit zombékjain száraz fűszálakból épül. Négy-öt rejtő színű, szépen mintázott tojását huszonkét-huszonhat napig költi a tojó. A kikelő fiókák terepszínűen tarkapelyhesek, fészekhagyók, és ugyanazon a napon egyszerre kelve rögtön elhagyják otthonukat. Felnövekedésükig, röpképességük eléréséig jó négy hétre van szükségük. Ez idő alatt a fű között, ezer veszélynek kitéve bujkálnak, és csak kevés éri el közülük a felnőttkort.

A ragadozók túlsúlya miatt/különösen a korán költő párok, valamint a megszokott időben, május elején fészkelők vannak veszélyben. A szülők ugyan erélyesen igyekeznek elűzni a ragadozókat, de küzdelmük sokszor eredménytelen. A tojásokat vagy éppen a fiókákat elrabolja a többedmagával támadó *dolmányos varjú*, a *vetési varjú*, a *csóka*, a *szarka* vagy a *barna rétihéja*.

Az éj leple alatt az emlős ragadozók tevékenykednek. A *róka*, a *borz* vagy az utóbbi években mindenfelé elszaporodott, „ragadozó természetű” *vaddisznó*, amely ugyanolyan jó szaglászú, mint a róka, és ráadásul mindenevő. Ha egy fészektelepre rátalál, azt mind egy szálig elpusztítja, hiszen rendszerint csoportosan, kisebb kondában jár. A Böddi-széken és a Zab-széken azt is megfigyelhettem, hogy azok a fészkelő párok a sikereesebbek, amelyek későn költenek, és csak nyár közepén, július végén vagy augusztus első felében repítik fiókáikat. Ezzel a késői költéssel már kis számúakká válnak, nem jelentenek táplálékbazist a ragadozóknak, a varjúfélék már túl vannak költésidejükön, étvágyuk csökken, ugyanakkor nyári táplálékra, érő kukoricára, gyümölcsökre váltanak át.

Az Év madara az ország egész területén törvényes oltalomban részesül. A fokozottan védett fajok közé tartozik, pénzben kifejezett természetvédelmi értéke 250 000 forint. A megővését szolgáló feladatok megoldása azonban gyakran nehézségekbe ütközik.

Védelme szempontból stratégiai fontosságú a meglévő természetes szikes területek megőrzése és az egykori fészkelőhelyek rehabilitációja. Sokat jelentene, ha a természetvédelmi hatóságok a vadászokkal szövetségben intézkedéseket tennének a sziki élőhelyeken megtelepedett vaddisznóállomány kiszorítására, teljes eltávolítására. Ennek a mindenevőnek ugyanis az 1960-as évek végéig nyoma sem volt ezeken a vidékeken.

Minimálisra kellene csökkenteni az ember által „túlszaporított” róka és borz állományait, és elérni, hogy a tavaszi költési időszakban is csökkenthető legyen a ragadozó hajlamú varjúfélék létszáma, akár a fészekrabló csóka faji védelmének időszakos feloldásával is az érintett helyszíneken.

Legalább ennyire fontos, hogy az ember tevékenysége és magatartása összhangban legyen tájaink természetes értékeinek jellemzőivel és igényeivel. A sekély vízű szikes taven április végén áthajtott marhacsorda például tönkretetheti a gólyatöcs már lerakott fészekaljait. A gazdálkodóknak, a bérlőknek, illetve a pásztoroknak ezért szigorúan egyeztetniük kellene az állatok (a szarvasmarha, a ló, a juh és a sertés) tavaszi kihajtását és a hajtás útvonalát a természetvédelmi őrszemélyzettel.

Sok esetben a talajművelés zsugorítja a védett fajok és utódaik túlélési esélyeit. Van, ahol óriási traktorokkal egybeszántják a sekély mélyületekkel tarkított táj minden részletét, hatalmas, hullámos

Időszakos vízborítottságú szikes tavaknál, ritkás zombékosokban fészkel

FOTÓ | BÉCSY LÁSZLÓ

felszínű szántóföldi táblákat alakítva ki. Sok más esetben a szikes tó szomszédságában levő szántón, a szántást végző traktor a szikes gyepon fordul, feltörve azt, így a gyomok megtelepedésének nyit utat. Még durvább esetben beleszántanak a szikes mélyedésbe, és ezzel az élőhely egy részét feldőlják, természetességét megsemmisítik, megváltoztatják. Ezzel megszüntetik azt a lehetőséget, hogy a tél végi olvadékvizekből vagy a kora tavaszi esőzésekből „belvízi tócsák” sokasága alakuljon ki, ahol a sziki madarak, köztük a gólyatöcs is fészkelhetnének. Miközben a feltört, fehérítő, szikes talajon nem terem meg semmi... ■■■■■■■■■■

Fiatalok portyaja
FOTÓK | DR. KALOTÁS ZSOLT